

Dumnezeu, Constituția și imperativul neutralității.

O analiză critică a ideii de revizuire a Constituției în sens creștin

Eugen Huzum

1. Introducere

Unul dintre cele mai importante subiecte de dezbatere în contextul deliberărilor publice privind revizuirea Constituției a fost lansat, fără îndoială, de solicitările de revizuire a ei în sens creștin. Solicitățile în discuție au fost făcute, după cum este cunoscut, de Sinodul mitropolitan al Mitropoliei Moldovei și Bucovinei în 5 martie 2013. Potrivit acestor solicitări, ar fi dezirabil ca, printre altele, noua Constituție „să facă referire la numele lui Dumnezeu”, să „sublinieze ... importanța tradiției creștine a poporului român”, să evidențieze „rolul pe care Biserica Ortodoxă Română l-a avut și îl are în istoria țării” și – nu în ultimul rând – să recunoască „necesitatea predării religiei în școală.”¹

În cele ce urmează voi analiza pe rând, în limitele spațiului pe care îl am la dispoziție, fiecare dintre aceste solicitări. Obiectivul meu fundamental este acela de a arăta că – și de a explica de ce – niciuna dintre ele nu este o solicitare „rezonabilă”. Prin aceasta înțeleg că *niciuna dintre solicitările Sinodului mitropolitan al Mitropoliei Moldovei și Bucovinei nu este suficient susținută argumentativ și – mai ales – că niciuna dintre ele nu este compatibilă cu idealul unei societăți organizate și guvernate în baza unor valori precum libertatea, egalitatea și echitatea în relațiile dintre cetățeni*. Ceea ce sper să arăt este, cu alte cuvinte, că, dat fiind respectul pe care îl datorăm acestor valori, *România trebuie să rămână și în viitor un stat laic sau, poate mai corect spus, unul neutru din punct de vedere religios*, așa cum statuează în prezent articolul 9 al Legii nr. 489/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor. Articolul precizează, reamintesc, că în România „nu există religie de stat” și că „statul este neutru față de orice credință religioasă sau ideologie atee”².

2. Despre solicitarea invocării numelui lui Dumnezeu în Constituție

Atunci când am început să mă documentez pentru elaborarea acestei intervenții, am pornit de la „pre-judecata” că cei mai mulți (dacă nu chiar toți) politologii, filosofii politici sau specialiștii în drept constituțional care au analizat-o, au respins solicitarea introducerii numelui lui Dumnezeu în Constituție. Cercetările preliminare făcute în acest sens mi-au arătat, însă, că m-am înșelat în această privință. Într-adevăr, foarte mulți dintre politologii, filosofii politici sau specialiștii în drept constituțional care s-au pronunțat până acum în

---

¹ Cf. <http://iasi.mmb.ro/comunicat/hotararile-sinodului-mitropolitan-al-mitropoliei-moldovei-bucovinei-din-5-martie-2013>. Accesat 20.04.2013.

² *Legea nr. 489/2006-01-07 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor*, <http://www.culte.gov.ro/detaliu-legislatie/vrs/IDleg/18>. Accesat 20.04.2013.

privința solicitării în discuție au argumentat, mai mult sau mai puțin pe larg, împotriva ei. Există, însă, se pare, și excepții semnificative. Cel puțin potrivit site-ului *Război întru Cuvânt*, Marius Nicolae Bălan, prodecanul Facultății de Drept a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, a opinat că „nu există nicio regulă care să spună că numele lui Dumnezeu nu poate apărea în Constituție. Câtă vreme invocarea divinității este neutră confesional, cred că este în regulă”. Potrivit aceluiași site, politologul Lucian Dîrdală este de acord, susținând că „introducerea în textul constituțional a unor referiri la divinitate este binevenită, în condițiile în care se reflectă un fundament important al identității noastre colective, dar fără ca aceste prevederi să poată legitima politici discriminatorii față de liber-cugetători sau față de practicantii altor religii decât cea majoritară”³.

Am tot respectul pentru aceste opinii și pentru calitatea profesională a autorilor lor⁴. Consider, totuși, că ele sunt opinii problematice, opinii ce eșuează să ia în considerație toate aspectele și argumentele centrale pentru o analiză adecvată a legitimității apariției numelui lui Dumnezeu în Constituție (fie și numai într-un preambul al acesteia). Din punctul meu de vedere, ambele opinii eșuează să ia suficient de serios în atenție faptul că *pe teritoriul României trăiesc și cetățeni fără religie sau ateii*. Potrivit datelor statistice preliminare, numărul cetățenilor români care s-au declarat ateii sau fără religie la ultimul recensământ este de 45.100 (reprezentând aproximativ 0,2% din totalul populației)⁵. Or, dată fiind prezența acestor categorii de cetățeni pe teritoriul României, nu este deloc „în regulă” ca numele lui Dumnezeu să fie invocat în Constituție (fie și într-un sens neutru confesional). Aceasta pentru că invocarea numelui lui Dumnezeu ar încălca principiul potrivit căruia, pentru a fi legitimă și îndreptățită la respect din partea tuturor celor cărora le pretinde respectul, *constituția unui stat trebuie să fie neutră față de toate concepțiile sau atitudinile „rezonabile” în ceea ce privește religia împărtășite de cetățenii săi (inclusiv față de agnosticism sau ateism)*, nu doar față de diversele confesiuni religioase „rezonabile” ale acestora⁶.

De ce este, însă, imperativ ca o constituție să fie neutră față de *toate* concepțiile sau atitudinile „rezonabile” în ceea ce privește religia (și, în general, față de toate concepțiile morale, filosofice sau metafizice rezonabile) împărtășite de cetățenii săi? De ce o constituție care privilegiază vreuna sau mai multe dintre concepțiile religioase, morale sau metafizice „rezonabile” împărtășite de cetățenii săi este, pe acest temei, o constituție ilegitimă? Am prezentat pe larg principalele argumente care oferă un răspuns la această întrebare cu o altă ocazie⁷. În aceste condiții, aici mă voi mulțumi să rezum doar ceea ce consider a reprezenta principalul argument ce susține imperativul neutralității. În esență, o constituție trebuie să fie neutră față de toate concepțiile sau atitudinile „rezonabile” în ceea ce privește religia – și, în

³ Cf. *Război întru Cuvânt*, <http://www.razbointrucuvant.ro/recomandari/2013/03/13/dumnezeu-constitutie-stat-laic-revizuire-sinodul-moldovei/>. Accesat 20.04.2013.

⁴ Aceasta cu atât mai mult cu cât ambii mi-au fost (exceleți) profesori în perioada în care am urmat cursurile Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice a Universității „Al. I. Cuza” din Iași.

⁵ Cf. Comisia Centrală pentru Recensământul Populației și al Locuințelor, „Comunicat de presă privind rezultatele preliminare ale Recensământului Populației și al Locuințelor – 2011”, 24 august 2012, <http://www.insse.ro/>. Accesat 20.04.2013.

⁶ În cele ce urmează, voi utiliza termenii „cetățean rezonabil”, respectiv „concepție rezonabilă”, în sensul în care ei circulă în mod uzual în filosofia politică. Prin acești termeni desemnez, așadar, cetățenii/concepțiile care acceptă principiile democratice fundamentale, recunosc și respectă drepturile și libertățile fundamentale egale ale tuturor cetățenilor și – nu în ultimul rând – sunt dispuși (sau, în cazul concepțiilor, le recomandă cetățenilor să fie dispuși) să coopereze în cadrul societății în baza unor termeni echitabili și acceptabili pentru toți (cel puțin atâta vreme cât și ceilalți cetățeni sunt dispuși să facă acest lucru).

⁷ Vezi Eugen Huzum, „Neutralismul liberal”, în Eugen Huzum, coord., *Teorii și ideologii politice*, Institutul European, Iași, 2013, pp. 133-153. De altfel, intervenția de față poate fi descrisă drept o aplicație la cazul României a teoriei politice pe care am prezentat-o și am apărat-o în lucrarea menționată.

general, față de toate concepțiile morale, filosofice sau metafizice rezonabile – împărtășite de cetățenii săi pentru că numai o constituție neutră este în acord cu dezideratul organizării și guvernării societății potrivit exigențelor unor valori precum libertatea, egalitatea și echitatea în relațiile dintre cetățeni. Într-o societate liberă, cetățenii se află, în mod inevitabil, în dezacord în privința celei mai adecvate concepții religioase, morale, filosofice sau „metafizice” (fiind, totodată, îndreptățiți din punct de vedere rațional și epistemic să fie în dezacord în această chestiune). Or, într-o societate liberă și echitabilă, o constituție trebuie să poată fi justificată rațional *tuturor (și nu doar majorității)* cetățenilor ei rezonabili. Ca atare, *într-o societate liberă și echitabilă, o constituție nu poate conține idei, principii, valori sau argumente în privința cărora cetățenii sunt îndreptățiți din punct de vedere epistemic și rațional să se afle în dezacord, așa cum este cazul ideilor, principiilor, valorilor sau argumentelor religioase.* Într-o societate liberă și echitabilă, o constituție trebuie să facă apel doar la idei, principii, valori sau argumente neutre sau „publice”, acceptabile pentru toți cetățenii săi rezonabili în virtutea capacității lor comune de a raționa și argumenta.

Pe scurt: invocarea numelui lui Dumnezeu în Constituția României ar fi contrară exigențelor unor valori precum libertatea, egalitatea și echitatea în relațiile dintre cetățeni. Respectul pe care îl datorează acestor valori fundamentale și prezența cetățenilor atei sau fără religie pe teritoriul său obligă statul român să rămână și în viitor un stat neutru din punct de vedere religios. Cu alte cuvinte, respectul datorat acestor valori și prezența cetățenilor atei sau fără religie pe teritoriul său obligă statul român să nu satisfacă solicitarea Sinodului mitropolitan al Mitropoliei Moldovei și Bucovinei de a introduce numele lui Dumnezeu în Constituția României (fie și numai într-un sens neutru confesional).

Existența cetățenilor români atei, fără religie sau de alte religii decât cele creștine arată, de asemenea, că și ideea potrivit căreia creștinismul reprezintă un „fundament al identității noastre colective” este una (cel puțin) chestionabilă. Poporul român este, de fapt, unul care împărtășește mai multe credințe sau ideologii religioase (deși este adevărat, desigur, că peste 95% dintre români sunt, chiar dacă destui dintre ei probabil doar formal, creștini). A introduce în Constituție numele lui Dumnezeu și a menționa creștinismul ca expresie a identității românești înseamnă, așadar, nu doar a introduce o mențiune discriminatorie și inequitabilă față de cetățenii români agnostici, atei, fără religie sau de alte religii decât cele creștine, ci și a introduce o mențiune falsă (sau, după cum spuneam, măcar chestionabilă) despre identitatea noastră colectivă.

3. Câteva observații în marginea chestiunii evidențierii importanței tradiției creștine și a rolului Bisericii Ortodoxe Române în istorie

„Întreaga tradiție a modernității politice europene de 200 de ani încoace este orientată spre un proces de laicizare a instituțiilor statului. Rolul Bisericii Ortodoxe Române în istoria acestei țări, unul de altfel important, trebuie precizat și căutat doar în manualele de istorie, în cadrul unor simpozioane sau alte evenimente speciale. Nu trebuie precizat în Constituție. Este o anomalie ca în secolul XXI să existe astfel de prevederi în Constituția României.”⁸

Opinia citată mai sus a fost exprimată de politologul Daniel Șandru. Am ținut să o invoc aici în special din două temeuri. Primul este convingerea că ea constituie o opinie corectă, pe

---

⁸ Citat în „Are sau nu loc Dumnezeu în noua Constituție a României?”, *Semnele timpului*, <http://www.semnele-timpului.ro/stiri/Are-sau-nu-loc-Dumnezeu-in-noua-Constitutie-a-Romaniei--9115.html>. Accesat 20.04.2013.

care o împărtășesc, ca atare, în totalitate. Al doilea temei este acela că ea exprimă excelent, fie și doar indirect, principala problemă a solicitării Sinodului mitropolitan al Mitropoliei Moldovei și Bucovinei potrivit căreia noua Constituție ar trebui să evidențieze importanța tradiției creștine și rolul istoric al Bisericii Ortodoxe Române. Mai exact, această solicitare are la bază o confuzie în ceea ce privește menirea sau rolul unei constituții. *Singurul rol legitim al unei constituții este acela de a stabili principiile, normele și regulile fundamentale de organizare și guvernare a unei țări. Prezența referirilor la rolul jucat în istorie de tradițiile și instituțiile religioase într-o constituție este, prin urmare, superfluă și neavenită.* Aceasta cu atât mai mult cu cât, după cum am arătat mai sus, pentru a fi legitime, e nevoie, printre altele, și ca principiile, normele și regulile stabilite de o constituție să fie echitabile și rezonabile față de toți cetățenii, nu doar față de cei care împărtășesc tradițiile și credințele religioase majoritare.

4. Scurt comentariu despre obligativitatea predării religiei în școală și dreptul la libertatea conștiinței

Într-o luare de poziție similară în bună măsură în concluzii cu intervenția de față, profesorul și politologul Ioan Stanomir observa că introducerea obligativității predării religiei în școală „poate intra în contradicție cu libertatea de conștiință”⁹. În ce mă privește, cred că profesorul Stanomir a dorit să fie diplomat în acea luare de poziție. *Contradicția între obligativitatea predării religiei și libertatea conștiinței nu este doar o posibilitate, ci o certitudine.* Obligativitatea este un sinonim pentru constrângere, care, prin definiție, reprezintă opusul libertății. A introduce obligativitatea predării religiei în școli înseamnă, practic, a-i forța pe toți cetățenii (inclusiv pe cei atei, agnostici sau liber-cugetători) să-și trimită copiii la cursurile de religie, chiar dacă dorința lor este să le ofere acestora o educație laică. În aceste condiții este, cred, evident că nici solicitarea introducerii obligativității predării religiei în școală, făcută de Sinodul mitropolitan al Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, nu este o solicitare „rezonabilă”. *Dreptul la libertatea conștiinței este – și trebuie să fie recunoscut de orice constituție care se dorește legitimă ca fiind – un drept individual inviolabil.*

5. Rezumat și concluzie

Solicitarea invocării numelui lui Dumnezeu în Constituție este în contradicție cu imperativul organizării și guvernării societății românești în conformitate cu exigențele libertății, egalității și echității în relațiile dintre cetățeni. La rândul ei, solicitarea evidențierii în Constituție a importanței tradiției creștine și a rolului istoric al Bisericii Ortodoxe Române are la bază o neînțelegere a rolului și a condițiilor de legitimitate pe care trebuie să le satisfacă o constituție. În sfârșit, obligativitatea predării religiei în școală se află în conflict cu dreptul fundamental (și inviolabil) la libertatea de conștiință. Ca atare, niciuna dintre aceste trei solicitări de revizuire a Constituției ale Sinodului mitropolitan al Mitropoliei Moldovei și Bucovinei nu poate fi considerată drept una „rezonabilă”. Pentru a trata drepturile individuale fundamentale cu respectul cuvenit acestora și pentru a răspunde dezideratului de a fi organizat

---

⁹ Citat în Andreea Dogar, „Biserica îl vrea pe Dumnezeu în noua Constituție”, *Yahoo! News*, 13 martie 2013, <http://ro.stiri.yahoo.com/>. Accesat 20.04.2013.

și guvernat cât mai aproape de exigențele libertății, egalității și echității în relațiile dintre cetățeni, este imperativ ca statul român să rămână și în viitor unul laic, „neutru față de orice credință religioasă sau ideologie atee”.

Bibliografie

Eugen HUZUM, „Neutralismul liberal”, în Eugen Huzum, coord., *Teorii și ideologii politice*, Institutul European, Iași, 2013, pp. 133-153.

Legea nr. 489/2006-01-07 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor, în *Monitorul Oficial*, Partea I, nr. 11/8 ianuarie 2007.

*** „Comunicat de presă privind rezultatele preliminare ale Recensământului Populației și al Locuințelor – 2011”, Comisia Centrală pentru Recensământul Populației și al Locuințelor, 24 august 2012.

<http://iasi.mmb.ro/>.

<http://ro.stiri.yahoo.com/>.

<http://www.culte.gov.ro/>.

<http://www.insse.ro/>.

<http://www.razbointrucuvant.ro/>.

<http://www.semnele timpului.ro/>.

Eugen Huzum este cercetător științific la Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane”, Academia Română, Filiala Iași. În perioada 2010-2013 a fost bursier postdoctoral al Academiei Române, cu proiectul de cercetare „Idealizare, abstractizare și întemeiere epistemică în teoria dreptății sociale”. Din 2010, este și editor executiv al revistei *Logos & Episteme. An International Journal of Epistemology*. Licențiat în filosofie (1998) și științe politice (2001), absolvent de studii aprofundate în „teorii ale comunicării și ale filosofiei analitice” (1999) și doctor în filosofie (din 2005), cu o teză despre critica ideii de fundament și a fundamentalismului în filosofia contemporană. În 2011, respectiv 2013, a coordonat, tot la editura Institutul European, volumele *Concepte și teorii social-politice* și *Teorii și ideologii politice*. Cele mai recente publicații ale sale sunt „Despre baza principiului egalității umane fundamentale” (*Transilvania*, 2013), „Problema fezabilității în teoria dreptății sociale” (*Sfera Politicii*, 2012) și „Is the Pursuit of Truth the Primary Task of a Political Philosopher?” (*European Journal of Science and Theology*, 2012). Contact: eugenh76@yahoo.com.